

ГРИЩЕНКО Надія Анатоліївна

УДК 37.03 – 053.67: [371.13: 316.776.33]

**ФОРМУВАННЯ ПРОСОЦІАЛЬНИХ ОСОБИСТІСНИХ
СМИСЛІВ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ПОЗАНАВЧАЛЬНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Луганськ – 2009

Дисертацією є рукопис.
Роботу виконано в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Савченко Сергій Вікторович,
Луганський національний університет імені
Тараса Шевченка, в.о. ректора, завідувач
кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Рижанова Алла Олександрівна,
Харківська державна академія культури,
проректор з науково-педагогічної та
виховної роботи;

кандидат педагогічних наук, доцент
Курінна Світлана Миколаївна,
Слов'янський державний педагогічний
університет, завідувач кафедри дошкільної
освіти та соціальної педагогіки.

Захист відбудеться 26 листопада 2009 р. о 9.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.03 у Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2, ауд. 376.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2).

Автореферат розіслано 26 жовтня 2009 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л. Л. Бутенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена ситуацією, що склалася в сучасному українському суспільстві. Україна не є однорідною державою ні в політичному, ні економічному, ні в соціальному плані. За таких умов найбільш уразливою верствою населення є молодь, у якої значного поширення набули різноманітні дезадаптації (від залежності до алкоголю й наркотиків до кримінальної поведінки). Опинившись в ситуації свободи, сучасна молодь не спроможна до встановлення усвідомлених відносин зі світом. Яскраво представлено сьогодні феномен відчуження як порушення смислових зв'язків у структурі життєвого світу особистості, результатом чого є смисловтрата як суб'єктивне переживання відсутності загального смислу життя та порушення регуляції власної поведінки.

Коло інтересів, входячи до складної структури потреб, цілей, мотивів, ідеалів, опосередковується смисловою тканиною свідомості особистості, але саме особистісний смисл визначає ставлення людини до предметів і явищ світу, відбиває значення для себе своєї діяльності. Принциповим є той факт, що смисл як феномен психіки індивіда не може розглядатись ізольовано, без урахування відносин людини зі світом, без широкого соціального контексту. Культура споживання, переважно матеріального, як свідчить практика сьогодення, не привносить у життя людини стійкого позитивного смислу. Повноцінне життя людини як громадянина своєї країни, професіонала власної справи та просто як істоти духовної неможливе без набуття нею особистісних смислів просоціального рівня.

Отже, важливим завданням вищої освіти є підтримка формування особистісних смислів у молоді, які мають позитивну соціальну (просоціальну) орієнтацію.

У соціально-педагогічній літературі останніх років існує тенденція до вивчення процесу соціалізації молоді та студентства, у тому числі. Серед вітчизняних авторів проблемою соціалізації та соціального виховання займаються такі дослідники, як: Г. Авер'янова, О. Безпалько, Н. Заверико, Ю. Загородній, І. Зверева, Ю. Поліщук, А. Рижанова, С. Савченко, С. Харченко та ін. Соціалізаційна тематика продовжує свій розвиток у дисертаційних роботах Ю. Богінської, В. Іванова, Н. Ковальчук, І. Курліщук, О. Панагушиної, О. Розказової, О. Севаст'янової та ін.

Низку наукових праць присвячено соціальному становленню, громадянськості, соціальній активності та соціальній адаптації молоді в сучасних умовах, серед яких дослідження Т. Дашковської, О. Карпенко, Н. Самохіної, В. Стрельцової, В. Шабанова та ін.

У межах особистісно орієнтованого підходу смислового розвитку молоді як у навчальній, так і у позанавчальній діяльності приділяють увагу багато російських учених (Є. Бондаревська, А. Кір'якова, С. Кульневич, Л. Разбегаєва, В. Сериков та ін.).

Смислового розвитку особистості та вихованню ціннісних орієнтацій також присвячена низка дисертаційних досліджень таких авторів, як: Д. Белова, Н. Зотова, Л. Лук'янова, Г. Ревунова, Т. Самойленко, Л. Смольникова, В. Ступаков, В. Суфіянов, І. Ульянова, І. Ярмакєєв та ін. Однак усі вони розглядають смислопороджувальну діяльність молоді не в соціально-педагогічному контексті, а переважно в навчально-виховному просторі певного навчального закладу.

Виховні можливості позанавчальної діяльності в особистісному розвитку й у соціальному становленні студентської молоді розглянуто в дослідженнях таких українських і російських авторів, як: В. Анісімова, Л. Белікова, Л. Бобко, А. Бурим, Л. Валіахметова, Т. Глотова, О. Голік, Л. Кондрашова, А. Мудрик, Г. Овчаренко, В. Петрович, С. Савченко, В. Середа, Н. Сребна, Н. Стасенко, О. Чиж, В. Чупрасова, С. Шашенко та ін. Однак у наукових працях зазначених дослідників не приділено уваги проблемі просоціальної смислотворчості студентської молоді в позанавчальній діяльності вищих навчальних закладів.

Вищевикладене дозволяє виокремити *протиріччя* між: потребою суспільства в самостійних, ініціативних людях з високою професійною культурою та недостатньою розробленістю в соціальній педагогіці проблеми особистісних складових студента; декларуванням ідей гуманістичного виховання та недостатнім обґрунтуванням у соціально-педагогічній літературі змісту просоціальної смислопороджувальної діяльності студентської молоді; потребою соціального виховання студентів на рівні їхніх особистісних смислів та недостатньою розробленістю практико орієнтованих технологій просоціальної смислотворчості студентської молоді в позанавчальній діяльності.

Актуальність вищевикладеної проблеми, її недостатня теоретична розробленість та виявлені протиріччя й зумовили вибір теми нашого дослідження: **„Формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді у позанавчальній діяльності”**.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження входить до плану науково-дослідної роботи Луганського національного університету імені Тараса Шевченка та виконувалась як складова частина комплексної наукової теми „Розроблення та впровадження інноваційно-педагогічної технології в системі університетської освіти” (державний реєстраційний номер

0105U004274). Тему затверджено Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 5 від 27 травня 2008 року).

Об'єкт дослідження – процес формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді ВНЗ у позанавчальній діяльності.

Предмет дослідження – педагогічна модель процесу формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді ВНЗ у позанавчальній діяльності.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності педагогічної моделі процесу формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді в позанавчальній діяльності вищої школи.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що процес формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді ВНЗ у позанавчальній діяльності буде успішним, якщо теоретично його представити у вигляді педагогічної моделі, яка базується на принципах синергетичного та особистісно-соціального підходів, а практична реалізація здійснюється за допомогою соціального проекту, в основу якого покладено інтерактивні технології та технологію педагогічної драматизації.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність та особливості процесу формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді ВНЗ.

2. Визначити особливості позанавчальної діяльності в організації просоціальної смислотворчості студентів.

3. Виокремити критерії й рівні прояву просоціальних особистісних смислів студентів та вивчити стан наявних смислоуявлень студентів.

4. Теоретично обґрунтувати модель процесу формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді в позанавчальній діяльності.

5. На основі педагогічної моделі розробити та впровадити в позанавчальну діяльність соціальний проект, основу якого складатимуть інтерактивні технології та технологія педагогічної драматизації.

Методологічну основу дослідження становлять: філософські, психологічні й педагогічні положення про взаємозв'язок процесів смислотворчості, особистісного розвитку людини та становлення її суб'єктивності; принципи синергетичного та особистісно-соціального підходів до вивчення явищ соціально-педагогічної дійсності; положення

про єдність педагогічної теорії й практики, необхідність використання єдиних понятійно-термінологічних, логічних, змістовних і критеріальних підстав, на яких базується дослідницька робота.

Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних та іноземних авторів, які присвячені філософському розгляду смислу (М. Бахтін, М. Бердяєв, М. Гайдеггер, К. Ясперс та ін.), психологічній проблематиці смислу (Л. Божович, Б. Братусь, Ф. Василюк, Б. Зейгарник, Дж. Келлі, Д. Леонт'єв, О. Леонт'єв, С. Мадді, В. Столін, Є. Суботський, П. Фенікс, В. Франкл); дослідження, що присвячені ціннісно-смысловим аспектам розвитку особистості (І. Бех, Є. Бондаревська, М. Боритко, Т. Власова, І. Зязюн, С. Кульневич, В. Сериков); дослідження, які висвітлюють проблеми соціалізації та соціального виховання молоді (Г. Авер'янова, О. Безпалько, Н. Заверико, Ю. Загородній, І. Зверева, Н. Ковальчук, О. Розказова, А. Рижанова, С. Савченко, С. Харченко); ідеї особистісно орієнтованого підходу в освіті (І. Бех, Є. Бондаревська, М. Боритко, С. Кульневич, С. Подмазін, В. Сериков); роботи, які розкривають особистісно-соціальний підхід до формування особистості в колективі (В. Андреев, Л. Гриценко, А. Макаренко, Л. Новікова, М. Поташнік, М. Рожков, В. Сухомлинський); роботи, в яких приділено увагу синергетичному підходу в освіті (М. Богуславський, В. Буданов, М. Весна, Л. Зоріна, М. Соколовський, М. Таланчук, О. Федорова, С. Шевелева); дослідження, присвячені позанавчальній діяльності студентської молоді (В. Анісімова, Л. Белікова, Л. Валахметова, Г. Глотова, Л. Кондрашова, С. Савченко, Н. Сребна, С. Харченко).

Теоретична розробка теми ґрунтується також на концептуальних положеннях, відбитих у законодавстві України про освіту й документах Міністерства освіти і науки (Закони України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, Державна національна програма „Освіта” (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті, інформаційні й нормативні матеріали Міністерства освіти і науки України).

Відповідно до поставлених завдань використовувався комплекс **методів**: *теоретичні* – метод системного аналізу наукової літератури, аналіз понятійно-термінологічної системи з метою теоретичного вивчення проблеми формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді; концептуалізація провідних ідей та моделювання з метою побудови педагогічної моделі процесу формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді у позанавчальній діяльності; *емпіричні* – педагогічне спостереження, бесіди, інтерв'ю, тестування, самооцінка для діагностування рівня сформованості просоціальних особистісних смислів студентської молоді; дослідно-педагогічна робота

для перевірки ефективності педагогічної моделі процесу формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді в позанавчальній діяльності; методи математичної статистики для здійснення якісного та кількісного аналізу результатів дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що: *уперше розроблено педагогічну модель процесу формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді в позанавчальній діяльності на ґрунті синергетичного й особистісно-соціального підходу; подальшого розвитку* набули наукові уявлення про сутність і зміст особистісного розвитку студента в сучасних соціокультурних умовах, що відбиває взаємозв'язок смислотворчості просоціального змісту із загальним рівнем його особистісного розвитку, а також сутність провідних просоціальних якостей студента; *удосконалено* критерії визначення особистісних смислів просоціального рівня, форми та методи позанавчальної діяльності студентів у соціально-педагогічному просторі ВНЗ.

Практичне значення результатів дослідження: розроблено й презентовано соціальний проект „Щире серце”, сутність якого укладається в організації діяльності клубу інтерактивного дискурсу „Суспільна думка” і студії драматичних імпровізацій „Інсайт” (розроблено й впроваджено програми клубу та студії), створено комплекс діагностичного матеріалу для визначення рівнів сформованості просоціальних особистісних смислів студентської молоді; розроблено методичні рекомендації для кураторів академічних груп, керівників та координаторів студентських клубів, гуртків щодо організації соціального виховання засобами інтерактивної комунікації та драматизації в позанавчальній діяльності.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані викладачами вищих навчальних закладів, працівниками соціальних служб для молоді як практичний матеріал для організації просоціальної смислотворчості молоді в соціокультурному середовищі.

Результати дослідження **впроваджено** в практику роботи Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка про впровадження № 1/1036/1 від 12.05.2009 р.); Луганського державного медичного університету (довідка про впровадження № 7/884 від 14.05.2009 р.); Луганського державного інституту культури і мистецтв (довідка про впровадження № 1/78 від 12.05.2009 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні результати й висновки дослідження обговорювались та здобули позитивну оцінку на засіданнях кафедри педагогіки Луганського національного університету імені Тараса Шевченка й звітних науково-практичних конференцій

аспірантів та молодих учених університету. Крім цього, основні положення дисертаційної роботи обговорювались на різноманітних міжнародних науково-практичних конференціях, конгресах, форумах: IV Міжнародній науково-практичній конференції „Ціннісні пріоритети освіти XXI століття: інноваційний розвиток освітніх систем” (Луганськ, 2007); I Всеросійському педагогічному конгресі „Кадровые ресурсы инновационного развития образовательной системы” (Москва, 2007); IV Міжнародній науково-практичній конференції „Педагогический профессионализм в современном образовании” (Новосибірськ, 2008); VI Міжнародній науково-практичній конференції „Управление непрерывным образованием: структура, содержание, качество” (Єкатеринбург, 2008); Міжвузівській науково-практичній конференції студентів, аспірантів, викладачів „Акмеологические основы профессиональной культуры современного специалиста” (Санкт-Петербург, 2008); V Міжнародній науково-практичній конференції „Наука і соціальні проблеми суспільства: освіта, культура, духовність” (Харків, 2008); VI Міжнародній конференції „Образование через всю жизнь: непрерывное образование для устойчивого развития” (Санкт-Петербург – Мінськ, 2008); Міжнародному педагогічному форумі „Воспитание гражданина, человека культуры и нравственности – основа социальной технологии развития современной России” (Ростов-на-Дону, 2008).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 22 одноосібних наукових публікаціях, з них 13 статей – у наукових фахових виданнях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, 2 розділів, висновків, 32 таблиць, 5 рисунків, 7 додатків на 31 сторінці, списку використаних джерел (304 найменування, з них 10 – іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації складає 269 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено об’єкт, предмет, мета, сформульовано гіпотезу та завдання дисертаційної роботи, представлено теоретико-методологічні засади й охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення, подано відомості про апробацію та впровадження отриманих результатів.

У першому розділі „**Теоретико-методичні засади формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді в позанавчальній діяльності**” представлено процес формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді як психолого-педагогічну

проблему, визначено роль позанавчальної діяльності в організації просоціальної смислотворчості студентської молоді, подано аналіз реального стану сформованості просоціальних особистісних смислів студентів.

На основі аналізу поняття смислу у філософській, психологічній і педагогічній науці розкрито взаємозв'язок смислотворчості студента з його особистісним розвитком, що надає категорії особистісного смислу істотне значення як у теорії, так і в практиці соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю.

Ми розуміємо поняття формування стосовно особистісних смислів як творчий процес (діяльність) кожного окремого студента в спільній діяльності з іншими, а також і результат інтерналізації студентом набутого суб'єктного досвіду. Наслідком процесу смислотворчості студента розглянуто його самовизначення в колективній діяльності.

Проблема особистісного самовизначення постає найбільш гостро в студентські роки, коли відбувається активне включення молоді до соціальної діяльності у суспільстві. Особливістю студентської молоді є її прагнення до активної участі в соціальному житті, до набуття власного життєвого досвіду. Оскільки особистісні смисли є основою, з якої вибудовуються особистісні цінності людини, то особливо актуальним постає питання про інтенціональну наповненість особистісних смислів студента.

Усе різноманіття трактувань смислу у філософській та психологічній науках зводиться до двох основних рис: 1) смисл визначається через більш широкий контекст та через цільову спрямованість, призначення чи напрям руху, тобто інтенцію; 2) поняття смислу є феноменом об'єктивної та суб'єктивної дійсності, а також інтерсуб'єктних взаємодій, що визначає його як життєве завдання, інтерпретацію світу й життя в цілому та поєднувальну ланку між особистістю й соціокультурною дійсністю.

Поняття смислу, яке набуває особистісного статусу, упроваджує О. Леонт'єв та визначає як пристрасне значення певних впливів, фактів, явищ об'єктивної дійсності для конкретного суб'єкта, який живе в цій дійсності.

У нашому дослідженні, спираючись на класифікації рівнів особистісних смислів (В. Бакіров, Б. Братусь), ми виокремлюємо в смисловій сфері студента егоцентричні (визначають діяльність на користь собі), альтероцентричні (укладені в принесення користі собі, своїй сім'ї) та просоціальні особистісні смисли.

Під поняттям *просоціальні особистісні смисли* студентської молоді ми розуміємо такі особистісні смисли, згідно з якими студент усвідомлює власну самореалізацію як принесення користі іншим людям та

суспільству, діяльнісно відтворює таку настанову в різних життєвих ситуаціях та має високий рівень прояву просоціальних якостей: самосвідомості, соціальної активності, емпатійності та соціального оптимізму. У межах просоціальних особистісних смислів виокремлено *справжні* та *хибні* особистісні смисли. Справжні просоціальні особистісні смисли, на відміну від хибних, спрямовані на благо інших людей незалежно від того, чи стане результатом цього блага особисте благо та відбивають просоціальне ставлення студента в усіх життєвих ситуаціях.

За обставин сьогоденної свободи, у розмаїтті соціальних впливів суспільства, що носять різноспрямований, некерований і часом негативний характер, молодь не спроможна до встановлення усвідомлених відносин зі світом, реалізація яких дає можливість розкрити власний особистісний потенціал, підніматися в подальшому сходами особистісного розвитку. Неусталеність та невизначеність соціальної системи відбивається в аморфності ціннісно-сміслової сфери сучасного студента, який не здатний до самостійного вибору власної життєвої позиції. У результаті складається ситуація, коли студент залучається до асоціальної діяльності, що більш деструктивним чином впливає на його особистість. Отже, формування сьогодні в студентів просоціальних особистісних смислів стає ще більш актуальним, оскільки саме вони зумовлюють прояв у кожній життєвій ситуації просоціальних якостей.

Високий рівень самосвідомості студента характеризується його усвідомленою спрямованістю до самовдосконалення завдяки процесам самопізнання, самоконтролю та самокерованої поведінки.

Соціальна активність студентів реалізується в різноманітних видах їхньої спільної діяльності, що охоплює мотиви обов'язку, інтересів та престижу. Під соціальною активністю розуміється також прояв громадянськості, а тому бажання та вміння самостійно, без особистої користі, усвідомлено брати участь в різноманітній просоціальній діяльності (волонтерський рух, молодіжні громадські об'єднання та ін.)

Емпатійністю вважається здатність людини відгукнутись на переживання іншої людини. Студент з розвинутою емпатією відзначається високим рівнем розвитку соціальних емоцій та високим проявом моральних почуттів, причому, здатність до емпатії значно корелює з альтруїзмом.

Соціальний оптимізм студента визначено як його духовний стан, що характеризується позитивним сприйняттям дійсності, упевненістю в можливостях свого референтного середовища — студентського колективу

здійснювати певний позитивний вплив у соціумі, усвідомленням себе та свого оточення суспільно значущою силою.

З урахуванням такої характеристики позанавчальної діяльності, як ситуативність, ми вважаємо доцільним створення особистісно-соціальних педагогічних ситуацій, що мають певні ознаки. Особистісно-соціальна ситуація являє собою різновид просторово-часового, соціально-педагогічного контекстів, коли структурно поєднується як специфіка організації виховного процесу у ВНЗ, так і розмаїття соціальних відносин, які функціонують поза ВНЗ, у соціокультурному середовищі. Предметом особистісно-соціальної ситуації стають колізії, проблеми, конфлікти, які виникають у процесі розмаїття студентського життя та відбивають аналогію з реальними соціальними процесами. Особистісно-соціальна ситуація передбачає організацію діалогічного спілкування, вільну зустріч різних точок зору, унаслідок чого здійснюється, часом спонтанно, самостійний вибір студентом творчого рішення, формуються навички надситуативної поведінки.

Аналіз реального стану сформованості просоціальних особистісних смислів студентів проводився за допомогою комплексу психодіагностичних методик, педагогічного спостереження, бесід та інтерв'ю. Для діагностики наявних особистісних смислів студентської молоді ми використовували тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО), методики: граничних смислів (МГС), ціннісних орієнтацій М. Рокіча, визначення емпатії А. Меграбяна та М. Епштейна, діагностування рівня онтогенетичної рефлексії.

Дослідно-педагогічна робота проводилася протягом 2007 – 2008 років у Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка, Луганському державному медичному університеті та Луганському державному інституті культури і мистецтв. В експерименті взяли участь 492 студенти II – IV курсів, віком 18 – 24 роки.

Критеріями сформованості просоціальних особистісних смислів студентів ВНЗ було визнано мотиваційний, комунікативний та діяльнісний критерії. *Мотиваційний* критерій мав такі показники, як: цілепокладання самореалізації заради блага інших людей, інтерес до колективної діяльності, теми обговорюваної ситуації, соціальний оптимізм. Показниками *комунікативного* критерію визначено: уміння вести конструктивний діалог, рефлексивність, емпатійність, толерантність. *Діяльнісний* критерій передбачає високу соціальну активність, відтворення поведінки допомоги в ситуаціях позанавчальної діяльності.

Визначення критеріїв та показників сформованості просоціальних особистісних смислів студентів дозволило здійснити змістовне

наповнення рівнів сформованості просоціальних особистісних смислів студентів (високий, середній, низький). *Високому рівню* притаманні наявність альтероцентричних і справжніх просоціальних особистісних смислів, соціальний оптимізм, позитивна рефлексія, дуже високий рівень емпатії, висока соціальна активність, усталеність альтруїстичної поведінки та поведінки допомоги іншим людям. *Середній рівень* характеризується домінуванням альтероцентричних особистісних смислів, присутністю хибних просоціальних смислів, позитивною рефлексією, толерантністю, високим рівнем емпатії, середньою соціальною активністю. *Низький рівень* відзначається домінуванням егоцентричних особистісних смислів, присутністю хибних просоціальних смислів у смисловій сфері, відсутністю позитивної рефлексії, середнім рівнем емпатії в спілкуванні, низькою соціальною активністю в позанавчальній діяльності.

Результати констатувального етапу довели, що в студентській молоді превалюють хибні просоціальні смисли поряд з егоцентричними та альтероцентричними особистісними смислами, а тому більшість студентів знаходяться на низькому та середньому рівнях сформованості просоціальних особистісних смислів. Високий рівень сформованості просоціальних особистісних смислів зафіксовано лише у 11,5 % та 10,5 % студентів контрольної й експериментальної груп відповідно.

У другому розділі „**Дослідно-педагогічна робота з формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді в позанавчальній діяльності**” науково обґрунтовано модель процесу формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді, розкрито сутність процесу її впровадження у позанавчальній діяльності ВНЗ, подано аналіз дослідно-експериментальної роботи.

Педагогічна модель процесу формування просоціальних особистісних смислів поєднує шість блоків, серед яких: блок цілепокладання, концептуальний блок, проєктивний блок, блок умов, блок реалізації особистісно-виховної ситуації та блок моніторингу (див. рис. 2.1).

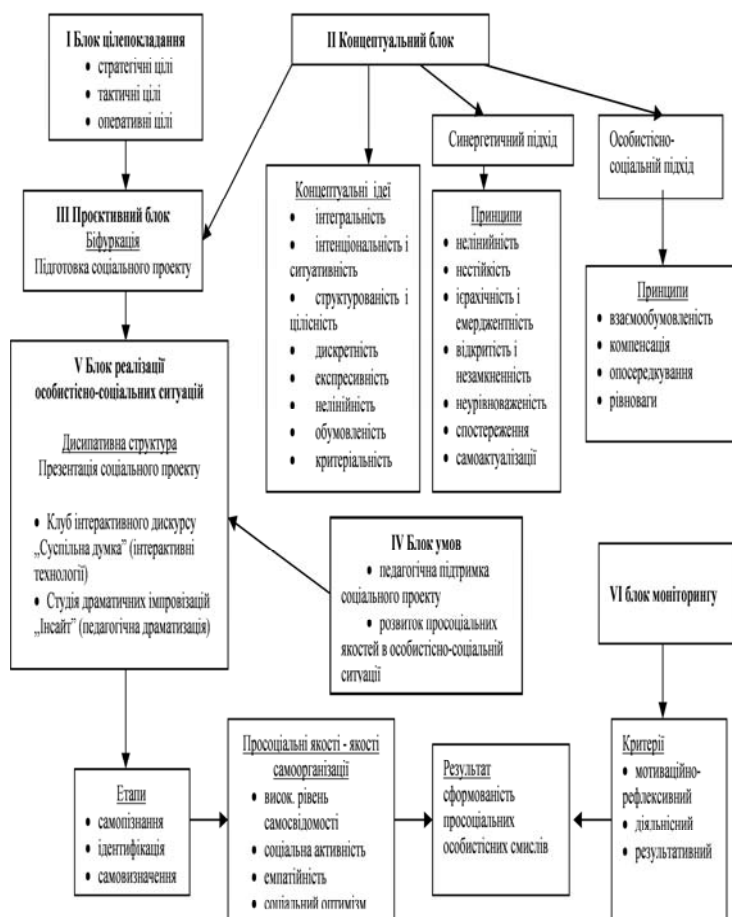

Рис. 1. Педагогічна модель процесу формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді у познавчальній діяльності

Перший блок цілепокладання охоплює три типи цілей: стратегічні, тактичні та оперативні, які в комплексі спрямовані на підтримку особистісного розвитку студента.

Другий блок – концептуальний – включає методологічно обґрунтовані ідеї, а також принципи синергетичного (нелінійність; нестійкість; ієрархічність і емерджентність; відкритість і незамкненість; неврівноваженість; принцип спостереження; самоактуалізації) та особистісно-соціального підходів (взаємозумовленість, компенсація, опосередкування, рівноваги), що дозволяють спроектувати необхідні заходи та їх реалізувати.

Третій блок – проєктивний – відповідає етапу підготовки соціального проєкту, який здійснюється студентами й викладачами в позанавчальній діяльності та визначає біфуркацію, тобто стан, коли здійснюється вибір тактичних педагогічних дій.

Четвертий блок – блок умов – визначає педагогічні умови, що сприяють успішній реалізації особистісно-соціальних ситуацій. Ними є такі: педагогічна підтримка соціального проєкту; розвиток просоціальних якостей в особистісно-соціальних ситуаціях; використання інтерактивних технологій та технології педагогічної драматизації, що відтворюють реальні умови соціального контексту життя студентів.

П'ятий блок – блок реалізації особистісно-соціальних ситуацій, що відповідає етапу презентації соціального проєкту та здійснюється за допомогою інтерактивних методів і прийомів педагогічної драматизації в таких формах роботи зі студентською молоддю, як клуб та студія. Цей етап являє собою дисипативну структуру, що включає певні етапи, якими проходить особистість студента: самопізнання, ідентифікація та самовизначення. Результатом успішного проходження цих етапів є набуття студентами просоціальних якостей, що постають одночасно якостями самоорганізації.

Моніторинг як останній *шостий блок* спрямований на діагностику результатів реалізації студентами соціального проєкту.

Студентами було підготовлено та реалізовано соціальний проєкт „Щире серце”, запропонований для школярів-старшокласників м. Луганська. Проєкт укладався в організацію клубу інтерактивного дискурсу „Суспільна думка” та театральної студії драматичних імпровізацій „Інсайт”, робота яких здійснювалась як на базі ВНЗ – експериментальних майданчиків нашого дослідження, так і на базі багатьох шкіл міста. Використані інтерактивні технології та педагогічна драматизація відповідали змісту та особливостям реалізації особистісно-соціальних ситуацій. Зміст таких ситуацій був максимально наближеним до умов соціальної дійсності та відповідав інтересам студентської та учнівської молоді. Так, було використано інтерактивні технології дискусій: „Акваріум”, „Дебати у форматі Карла Поппера”, „Займи –

зміни позицію” з використанням методу аргументації „PREC”, „петельну дискусію”, дискусію в стилі телевізійного ток-шоу, технології рольових ігор, технології розвитку рефлексії та емпатії.

У роботі студії драматичних імпрровізацій „Інсайт” застосовано етюдний метод педагогічної драматизації, прийоми драматичної імпрровізації, контекстуального рефреймінгу, „зміни ролей” та соціальної перцепції „Дзеркало”.

За результатами дослідно-експериментальної роботи отримано статистично значущі результати підвищення високого та середнього рівнів просоціальних особистісних смислів, рівня рефлексивності та емпатійності у студентів експериментальної групи на контрольному етапі експерименту порівняно з констатувальним. Отримано статистично значущі підвищення високого рівня просоціальних особистісних смислів студентів на 18,9 %, середнього – на 23,6 %, зменшення низького рівня просоціальних особистісних смислів на 42,5 % (рис. 2), підвищення індексу децентрації на 17,37 %, рівня рефлексивності на 18,6 % та емпатійності на 23,8% в експериментальній групі порівняно з констатувальним етапом експерименту.

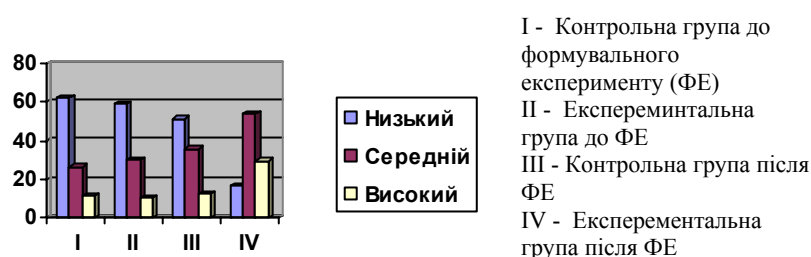

Рис. 2.2 Загальна динаміка рівнів сформованості просоціальних особистісних смислів студентів

Теоретико-експериментальне дослідження, виконане в дисертаційній роботі, дозволило розв’язати всі поставлені завдання, проаналізувати отримані теоретичні та експериментальні результати.

Результати проведеного дослідження дозволяють сформулювати основні **висновки**.

1. Аналіз наукової літератури з проблеми смислу засвідчує його істотне значення як ключової категорії, що визначає особистісний розвиток студента ВНЗ та за певних умов зазнає впливу в соціально-педагогічній діяльності. Спираючись на сутність понять „смысл”,

„особистісний смисл”, ми визначаємо поняття „просоціальні особистісні смисли” та актуальність їх формування в студентській молоді в сучасних соціокультурних умовах. Під просоціальними особистісними смислами ми розглядаємо такі особистісні смисли, згідно з якими студент усвідомлює власну самореалізацію як принесення користі іншим людям та суспільству, діяльнісно відтворює просоціальну настанову в різних життєвих ситуаціях та має високий рівень прояву просоціальних якостей: самосвідомості, соціальної активності, емпатійності, соціального оптимізму. Серед просоціальних особистісних смислів нами виокремлено справжні та хибні просоціальні особистісні смисли студентської молоді.

2. Організацію позанавчальної діяльності ми розуміємо з позицій синергетичного та особистісно-соціального підходів, що ґрунтується на принципах синергетики (нелінійність, нестійкість, ієрархічність та емерджентність, відкритість та незамкненість, нерівноваженість, спостереження та самоактуалізація) та принципах особистісно-соціального підходу (взаємодоповнення, компенсація, опосередкування, рівновага). На відміну від навчального процесу, позанавчальна діяльність має низку специфічних характеристик, серед яких найважливішими є соціальна відкритість, розмаїття соціальних взаємозв'язків, орієнтація на інтереси й потреби особистості студента. Зазначено доцільність використання саме особистісно-соціальних ситуацій з певними ознаками: 1) спираючись на інтереси, цілі, прагнення кожного студента з урахуванням його індивідуального досвіду; 2) залучення студента до просоціальної діяльності шляхом підготовки та реалізації соціального проекту для школярів міста; 3) використання інтерактивних технологій та педагогічної драматизації, завдяки яким створюються сприятливі умови для смислотворчості студентів у рефлексивному середовищі.

3. Теоретичне обґрунтування процесу формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді в позанавчальній діяльності дозволило представити його у вигляді моделі. Розроблена модель ґрунтується на таких концептуальних ідеях, як: інтегральність, інтенціональність та ситуативність, структурність та цілісність, дискретність, експресивність, нелінійність, зумовленість та критеріальність. Модель процесу формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді в позанавчальній діяльності представлено у вигляді шести блоків: цілепокладання, концептуального, проективного, блоку умов, блоку реалізації особистісно-соціальних ситуацій та моніторингу.

4. Результати формувального експерименту засвідчують, що розроблений студентами соціальний проект, у межах якого було організовано роботу клубу інтерактивного дискурсу „Суспільна думка” та театральної студії драматичних імпровізацій „Інсайт”, де безпосередньо реалізовувались особистісно-соціальні виховні ситуації за допомогою інтерактивних технологій та технології педагогічної драматизації, продемонстрував велику успішність у формуванні просоціальних особистісних смислів студентської молоді.

5. Підтверджено гіпотезу нашого дослідження та вірогідність отриманих в експериментальній роботі результатів. Розроблено та впроваджено в позанавчальну діяльність ВНЗ модель процесу формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді показала велику ефективність.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Потребують подальшого вивчення поняття, а також питання підвищення ефективності позанавчальної діяльності з використанням інноваційних соціально-педагогічних технологій, зокрема в системі неперервної освіти.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

1. **Грищенко Н. А.** Смилова сфера свідомості молоді як об’єкт педагогічного впливу / Н. А. Грищенко // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2007. – № 6 (123). – С. 55–59.

2. **Грищенко Н. А.** Позанавчальна діяльність як особливий фактор соціального становлення студента ВНЗ / Н. А. Грищенко // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2007. – № 17 (133). – С. 208 – 211.

3. **Грищенко Н. А.** Проблема свободи та відповідальності у становленні активної особистості студента ВНЗ / Н. А. Грищенко // Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / гол. ред. : Мартинюк М. Т. – Умань, 2007. – С. 62 – 67.

4. **Грищенко Н. А.** Особливості позанавчальної діяльності у формуванні просоціальних особистісних смислів студентської молоді / Н. А. Грищенко // Соц. педагогіка. – 2007. – № 4. – С. 46 – 49.

5. **Грищенко Н. А.** Особливості процесу формування соціально орієнтованих особистісних смислів студентської молоді / Н. А. Грищенко // Освіта Донбасу. – 2008. – № 1(126). – С. 43 – 47.

6. **Грищенко Н. А.** Виховні принципи та критерії технологій формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді ВНЗ у позанавчальній діяльності / Н. А. Грищенко // Вісн. Луган. нац.

пед. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2008. – № 6 (145). – С. 91 – 97.

7. **Грищенко Н. А.** Технологія формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді у виховному процесі ВНЗ / Н. А. Грищенко // Соц. педагогіка. – 2008. – № 2. – С. 21 – 25.

8. **Грищенко Н. А.** Соціально-виховні технології як пріоритет педагогічної практики в особистісному розвитку студента ВНЗ / Н. А. Грищенко // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. – 2008. – С. 108 – 109.

9. **Грищенко Н. А.** Застосування інтерактивних педагогічних технологій у вузівському виховному процесі / Н. А. Грищенко // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2008. – № 8 (147). – С. 188 – 193.

10. **Грищенко Н. А.** Сутність, механізми й критерії розвитку особистості як суб'єкта та об'єкта виховання / Н. А. Грищенко // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – зб. ст. – Вип. 17. – Ялта : РВВ КГУ, 2008. – Ч. 1. – С. 85 – 90.

11. **Грищенко Н. А.** Особистісне становлення студента ВНЗ як поєднання соціального та індивідуального простору буття / Н. А. Грищенко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. пр. / за заг. ред. проф. В. І. Євдокимова і проф. О. М. Микитюка. – Х. : ХНПУ імені Г.С.Сковороди, 2008. – Вип. 28. – С. 24 – 27.

12. **Грищенко Н. А.** Системно-синергетична модель процесу формування просоціальних особистісних смислів студента в позанавчальній діяльності ВНЗ / Н. А. Грищенко // Соц. педагогіка. – 2008. – № 4. – С. 24 – 32.

13. **Грищенко Н. А.** Просоціальний напрямок сучасного виховання студентської молоді в межах особистісно-соціального підходу / Н. А. Грищенко // Соц. педагогіка. – 2009. – № 1. – С. 39 – 46.

14. **Грищенко Н. А.** Моделирование и проектирование инновационных процессов в непрерывном образовании / Н. А. Грищенко // Вестн. Ленингр. гос. ун-та имени А. С. Пушкина. Сер.: Педагогика / под науч. ред. Н. А. Лобанова и В. Н. Скворцова. – СПб. : Изд-во ЛГУ им. А. С. Пушкина, 2009. – № 1. – С. 125 – 136.

15. **Грищенко Н. А.** Педагогічні умови розвитку смислотворчої активності студентської молоді / Н. А. Грищенко // Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: інноваційний розвиток освітніх систем : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (3-5 жовтня 2007 р., Луганськ). – Луганськ : Альма-матер, 2007. – Ч. 2. – С. 93 – 98.

16. **Грищенко Н. А.** Смыслопорождающая деятельность как условие развития личности студента вуза / Н. А. Грищенко // Кадровые ресурсы инновационного развития образовательной системы : материалы I Всерос. пед. конгр. (19 – 21 декабря 2007 г., Москва, МАНПО) : в 4-х ч. – Ч. 4. – М. : МАНПО, 2007. – С. 67 – 70.

17. **Грищенко Н. А.** Направленность личностных смыслов как вектор личностного развития студента вуза / Н. А. Грищенко // Педагогический профессионализм в современном образовании : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф. (20 – 23 февраля 2008 г., Новосибирск) / под науч. ред. Е. В. Андриенко. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2008. – С. 527– 534.

18. **Грищенко Н. А.** Внутренняя мотивация профессионала как фактор его профессионально-личностного развития в системе непрерывного образования / Н. А. Грищенко // Управление непрерывным образованием: структура, содержание, качество: сб. науч. ст. VI междунар. науч.-практ. конф. / под науч. ред. А. А. Симоновой, Э. Э. Сыманюк, М. Г. Синяковой, Л. Ю. Шемятихиной; под общ. ред. Л. Ю. Шемятихиной; англ. пер. О.А. Ширинкина. – ГОУ ВПО „УрГПУ”. – Екатеринбург, 2008. – С. 155 – 157.

19. **Грищенко Н. А.** Психолого-педагогические механизмы индивидуально-личностного становления студента вуза как будущего профессионала / Н. А. Грищенко // Акмеологические основы профессиональной культуры современного специалиста (к 70-летию со дня рождения профессора А. М. Зимичева) : материалы науч.-практ. конф. (Санкт-Петербург, 24 апреля 2008 г.) / под общ. ред. Ю. А. Шаранова.– СПб. : С.-Петербург. акмеол. акад., 2008. – С. 92 – 95.

20. **Грищенко Н. А.** Екзистенційні цінності як важлива складова духовного світу молоді людини / Н. А. Грищенко // Наука і соціальні проблеми суспільства: освіта, культура, духовність : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (20 – 21 травн. 2008 р., Харків) : у 2-х ч.. – Ч. 2. – Х. : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2008. – С. 313 – 314.

21. **Грищенко Н. А.** Интерактивные технологии для взрослых, обучающихся в системе непрерывного образования / Н. А. Грищенко // Образование через всю жизнь: непрерывное образование для устойчивого развития : тр. Междунар. сотрудничества. – Т. 6 / Ленингр. гос. ун-т им. А. С. Пушкина, [сост. Н. А. Лобанов]; под науч. ред. Н. А. Лобанова и В. Н. Скворцова. – СПб. : Альтер Эго, 2008. – С. 298 – 300 с.

22. **Грищенко Н. А.** Педагогическая драматизация как сущностное направление социального воспитания студенческой молодежи в вузе / Н. А. Грищенко // Воспитание гражданина, человека

культуры и нравственности – основа социальной технологии развития современной России : материалы Междунар. пед. форума. – Ростов-н/Д: ИПО ПИ ЮФУ, 2008. – Ч. 1. – С. 240 – 243.

Грищенко Н. А. Формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді у позанавчальній діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2009.

Дисертацію присвячено дослідженню проблеми формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді в позанавчальній діяльності. На основі теоретичного аналізу наукової літератури визначено характерні риси та особливості смислопороджувальної діяльності студентської молоді, сутність просоціальних особистісних смислів та провідних просоціальних якостей студента й обґрунтовано зв'язок просоціальної смислотворчості студента із загальним рівнем його особистісного розвитку. Позанавчальну діяльність студентської молоді розглянуто з позицій синергетичного та особистісно-соціального підходу й визначено її особливу роль у набутті студентом суб'єктного досвіду просоціальної діяльності. Розроблено та експериментально перевірено педагогічну модель процесу формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді в позанавчальній діяльності.

Ключові слова: просоціальні особистісні смисли, особистісний розвиток, позанавчальна діяльність, просоціальні якості, особистісно-соціальні ситуації.

Грищенко Н. А. Формирование просоциальных личностных смыслов студенческой молодёжи во внеучебной деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Луганск, 2009.

Диссертация посвящена исследованию проблемы формирования просоциальных личностных смыслов студенческой молодёжи во внеучебной деятельности. В работе показана специфика процесса формирования просоциальных личностных смыслов, раскрыт его психолого-педагогический механизм. Приоритетной социально-педагогической задачей рассмотрено воспитание молодёжи с опорой на социально позитивные (просоциальные) личностные смыслы. Выделен

ряд объективно существующих противоречий между: потребностью общества в самостоятельных, инициативных людях с высокой профессиональной культурой и недостаточным вниманием системы образования на проблему личностного развития будущего специалиста; декларированием в целом идей гуманистического воспитания, его аксиологического характера и недостаточным обоснованием в социальной педагогике содержания просоциальной смыслопорождающей деятельности студенческой молодёжи; потребностью социального воспитания молодёжи с опорой на их личностные смыслы и недостаточной разработанностью практико ориентированных технологий просоциального смыслотворчества студенчества во внеучебной деятельности.

На основе теоретического анализа научной литературы дано определение понятия просоциальные личностные смыслы, выделены их виды, раскрыта сущность понятия личностного развития студента и его взаимосвязи со смыслотворчеством личности, обоснован приоритет внеучебной деятельности в организации смыслотворческой активности студентов, раскрыт механизм и этапы процесса формирования просоциальных личностных смыслов студентов, получены экспериментальные данные о личностных смыслах, смыслозначимых ориентациях, уровне рефлексивности и эмпатийности студентов.

Внеучебная деятельность рассмотрена в исследовании с позиций синергетического и личностно-социального подходов и характеризуется социальной открытостью, разнообразием социальных взаимосвязей, ориентацией на интересы и потребности студента. Выделены просоциальные качества студента, выражающие экспрессию его просоциальных личностных смыслов, среди которых: высокий уровень самосознания, социальная активность, эмпатийность и социальный оптимизм.

В исследовании теоретически обоснована и экспериментально проверена модель формирования просоциальных личностных смыслов студенческой молодёжи во внеучебной деятельности, включающая шесть блоков: блок целеполагания, концептуальный блок, проективный блок, блок условий, блок реализации личностно-социальных ситуаций, блок мониторинга.

В ходе экспериментальной работы со студенческой молодёжью был разработан и внедрён социальный проект для учащихся старших классов города Луганска „Искреннее сердце”, в рамках которого было организовано работу клуба интерактивного дискурса „Общественное мнение”, где на практике использовались различные интерактивные

технологии, а также студии драматических импровизаций „Инсайт”, в которой применялись приёмы технологии педагогической драматизации.

Результаты экспериментальной работы свидетельствуют о значительном повышении уровня просоциальных личностных смыслов студентов, их рефлексивности и эмпатийности, что подтверждает положения выдвинутой гипотезы.

Ключевые слова: просоциальные личностные смыслы, личностное развитие, внеучебная деятельность, просоциальные качества, личностно-социальные ситуации.

Grishchenko N. A. Formation of prosocial personal senses of student's youth in nonlearning activity. – The manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences on a speciality 13.00.05 – social pedagogics. Lugansk national university of name Tarasa Shevchenko. – Lugansk, 2009.

The dissertation is devoted research of a problem of formation prosocial personal senses to student's youth in nonlearning activity. On the basis of the theoretical analysis of the scientific literature characteristic features and features semantic activity of student's youth, essence of prosocial personal senses and leading prosocial qualities of the student are defined, and also communication prosocial creativity at level of senses the student is proved by the general level of its personal development. Nonlearning activity of student's youth it is considered from positions self-organizational and the личностно-социальный approach and it is defined its special role in acquisition by the student of subject experience of prosocial activity. It is developed and checked experimentally up pedagogical model of process of formation prosocial personal senses student's youth in nonlearning activity.

Keywords: prosocial personal senses, personal development, nonlearning activity, prosocial qualities, personal-social situations.